

Küresel-Yerel Kültürler Üzerinde Yeniden Düşünmek: Melez Kültürler

Güliz Uluç*

Kültür maddî veya simgesel biçimiyle, insanların sahip oldukları varsayılan bir özneliktir, günlük yaşamı biçimlendirir, toplumsal anlamları ve ilişkileri devam ettirir ve üretir. Bir yaşam biçimi, bir değerler ve inançlar sistemi olarak tanımlanan kültürün oluşumunda sanat, edebiyat, film ve her türlü temsil biçimlerini birlikte düşünmek gerekir. Değerler, gelenekler, inançlar, maddî objeler ve yaşanan çevre tarafından biçimlendirilen kültür, konuşma, giyinme, beslenme, yiyeceklerin hazırlanması ve tüketilmesine ilişkin belli kalıpların geliştirilmesidir.

Kültür ayrıca, zaman ve uzayı nasıl biçimlendirdiğimizi, nasıl dans ettiğimizi, çocuklarımızı hangi değerler içinde toplumsallaştırdığımızı ve gündelik yaşamımızı oluşturan bunun dışındaki birçok ayrıntıyı da kapsar. Kültüre ilişkin bu bakış açısına göre hiçbir kültür bir diğerinden üstün değildir ve kültürel zenginlik kesinlikle ekonomik durumdan kaynaklanmaz.¹

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişen yeni iletişim teknolojileri, önceki dönemlere göre daha çeşitli, yoğun, geniş ve hızlı kültür akışına yol açmıştır. Kültürel akışın hız kazanması, kaçınılmaz olarak ulusal-yerel kültürlerin, kimliklerin sorgulanmasını beraberinde getirmekte, konuya ilişkin değişik sorular gündeme gelmektedir. Acaba küreselleşme kültürel bir homojenliği mi temsil ediyor? Yerel kültürler ortadan kalkıyor mu?

Küresel Kültür –Yerel Kültür İlişkisinde Kültürel Aitlik: Kime ve Nereye?

Küreselleşmeyi, liberalizmin zaferini ifade eden bir “mutlu son” olarak ya da emperyalizmin günümüzde almış olduğu yeni biçim olarak gören farklı perspektifler bulunmaktadır. Nereden bakıldığına bağlı olarak, “iyi” ya da “kötü”, “olumlu” ya da “olumsuz” ilân etmeksizin, küreselleşmeyi, nüfus-alanında, teknolojik alanda, sermaye-alanında, medya-alanında, ideoloji/dünya görüşleri alanında yoğun akışkanlık sonucu küçülen dünya olarak tanımlayabiliriz. Küreselleşme, sermayenin, mal ve hizmetlerin, insanların, simgelerin, sembollerin, anlamların ve mitlerin akışını

* Yrd. Doç. Dr., Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi.

¹ James Lull, *Medya, İletişim, Kültür*, çev. Nazife Güngör, Vadi Yayınları, Ankara, 2001, s.95.

kapsayan bir süreçtir. Küresel kültür ise, yerküre üzerinde, belirli bir türdeşlik gösteren, modern kitle iletişim araçlarıyla metalaştırılan, ulusal sınır tanımayan bir kültür olarak düşünülebilir.

Robin Williams küresel kültürü şöyle açıklamaktadır:²

“Merkezi Amerika’da bulunan bir şirketin Londra’daki bürosunda çalışan genç İngiliz, işi bitince Japon malı arabası ile evine döndü. Alman mutfak eşyaları ithalatçısı bir firmada çalışan eşi, küçük İtalyan arabası ile trafikte daha kolay ilerleyebildiği için eve ondan önce gelmişti. Yeni Zelanda pırzolası, California havucu, Meksika balı, Fransız peyniri ve İspanyol şarabından oluşan yemeklerini yedikten sonra, Finlandiya yapımı televizyonlarında İngilizlerin Falkland adalarını almasına ilişkin bir programı seyrederek, program sonrasında ne kadar İngiliz olduklarını hissederek mutlu oldular.”

Uluslararası ilişkilerin giderek yoğunlaştığı dünya genelinde küreselleşmenin dinamikleri yerleşirken, ulusal ya da yerel kültürler, yabancı kültürlerle etkileşim sürecinde yeniden biçimlenerek, ortaya melez kültürler çıkmakta, yerel kültür kavramı ise sadece köken olarak yerelliği karşılamaktadır. Dünya değişirken, sosyal koşullar değişirken, kültürü sabit tutmak olası olmayıp yerel bağlantılarını koparmaksızın, kültürler arası etkileşim süreci kaçınılmaz olmaktadır.

Hemen her ulusal³- yerel kültürün içinde, küresel-yabancı kültür de bulunmaktadır. Kül-

türel mesaj, sanat eseri veya sembol yeni geldiği kültürel ortamda zaman ve mekân süzgecinden geçmektedir. Kültürel ürünlerin dünyadaki akışının yerel kültürler üzerindeki etkilerini, “kültürel homojenlik”, yani türdeşleştirici bir kültürel temsil biçimi oluşturulması olarak ele alan hegemonyacı kuramların aksine, küresel kültür akışı kimi zaman, yerel kimliklerin yeniden biçimlendiği bir süreç olarak görülmektedir. Bu bakış açısı, bizi yerel kimlikleri durağan görmekten uzaklaştırarak, onları çeşitli söylemlerin oluşturduğu yapılanmaların süreci olarak kavramlaştırılmamıza olanak verir.

Melez Kültür Nedir?

Paris’teki bir tiyatrodaki Ermeni asıllı bir yönetmenin Japon geleneksel sahne sanatı Kabuki tarzında sahneye koyduğu Shakespeare oyunu örneği ile de vurgulanan⁴ bu olgu, ya-

ağırıklı kültürler gibi) ortalama kültür üretebilmektedir. Örneğin İran devrimi sırasında İslâmî kültür, Şah ve yabancı kültürel değerler karşıtlığı üzerine kurulmuştur. Böylelikle ulusal kültürlerin o ülkedeki etnik, dinî, politik ve diğer tür çeşitlilikleri gerektiği kadar temsil edip etmediği tartışılırken, uluslararası kültürel iletişimde, ulusal ile küresel olanın karşıtlığının yanısıra, ulusal kültürlerin de pek çok karşıtlık içerdiği, birbiriyle çelişen çeşitli yerel kimliklerin ve seslerin mücadele yeri olduğu da unutulmamalıdır. Bkz. Annabelle Sreberny-Mohammadi, “The Global and the Local in International Communications”, der James Curran ve Michael Gurevitch, *Mass Media and Society, Hodder and Staughton*, London, 1991, s.129. Ulusal kültür bulanık bir kavram olup kendi içinde bütünlük arz eden, bir kültürel birlik söz konusu değildir. Amerikan kültürü içinde de, New York’taki pizzacı, deniz ürünleri lokantası, Musevi yiyecekleri satan şarküteri ve Çin lokantası gibi, kimi zaman ulusal kültür içinde temsil olanağı bulamayan, hatta onunla çatışan farklı etnik kültürler bulunmaktadır. Bkz. John Tomlinson, *Kültürel Emperyalizm*, çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1999, s. 116. Bu nedenle, bu çalışmada, belirli bir coğrafya ile sınırlı, homojen bir kültürü işaret ettiğini iddia etmeksizin, insanlara küreselleşme süreci içerisinde kaybolmuşluk hissine karşıt olarak bir “yer”e veya şeye aidiyet duygusu veren” yerel kültür” deyimini tercih edilmiştir.

⁴ Sevda Alankuş Kural, “Yerellik(ler),Yerelliğin İmkânları ve Yerel Medya”, *Global Yerel Eksende Türkiye*, der. E. Fuat Keyman-Ali Yaşar Sanbay, Alfa, İstanbul, 2000, s. 306

² Robin Williams, *Towards 2000*, Chatto and Windus, 1983, s. 117.

³ Bu noktada ulusal kültürün ne derecede ulusal olduğu sorusu da akıllara takılmakta, ulusal ya da yerel olarak nitelendirilen kültürde, kimi zaman gerçekten yerel olanların (alt kültürler, kökenler vs.) ihmal edildiği gözlemlenmektedir. Örneğin bir ulusal kültür, ulusal birliği sağlama adına, azınlığa hitap eden şehir hayatına ilişkin öğeleri ayırık tutabilmekte iken, kimi zamanda modernleşme-gelişme eğilimleri doğrultusunda çoğunluğa hitap eden köy hayatına ilişkin unsurları gözardı edebilmektedir. Kimi zamanda günün politik rejimine uyan ideolojik çerçeveli (dinî düşünce

bancı kaynaklarda melezleşme (*hybridization*), kreolizasyon (*creolization*), küre-yerelleşme (*glocalization*), eklemleme (*articulation*) gibi kavramlarla açıklanmakta olup, “yerel” kavramı “üzerinde yaşanan bir coğrafyaya işaret etmek” gibi dar bir anlamdan kurtarılarak, yerelliklerin kendi kendilerini temsil, birbirlerinin sesine kulak vererek, ilişkiye ve müzakereye geçme, nihayet hakim küresele sözlerini ulaştırma ve onunla eşit koşullarda tartışma talepleri içkindir. Kreolizasyon deyimi ile başlıca özelliği melezlik olan Karayipler’e ve İngilizce ile sanal dillerin karışımı olan melez dillerine gönderme yapılmaktadır. “Melez (*creole*)” ve “yaratma (*create*)” arasındaki benzerlikler de rastlantusal değildir. Bu bağlamda, melez kültürlerin, insanların etkin bir biçimde kendi sentezlerini oluşturmaya çalışmalarının bir sonucu olduğunu söyleyebiliriz. Maria Lugones, melezleşmenin, saflıktan, çok daha çekici olduğuna örnek olarak, mutfakla ilgili bir karışım olan mayonezi (yumurta sarısı, su ve yağdan meydana gelen) gösterir. Tüm unsurları saf, ayrışık ve bölünmüş olarak tutmanın yaratıcılığı öldüreceği görüşünü savunur.⁵

Stephan Greenblatt⁶ Bali’de modern video teknolojisinin geleneksel merasimlerin bir parçası olduğunu, kimin kimi asimile ettiğinin belli olmayarak, köylülerin söz konusu teknolojiyi kendi yaşamlarına uyarlamış olduklarını belirtirken, Greenblatt’a göre, kültürlerin yabancıların ideolojik yapısını değiştiren enzimler gibi muazzam derecede güçlü asimilasyon mekanizmaları bulunmaktadır.

Daniel Miller de,⁷ Trinidad’da Yalan Rüzgarı (*The Young and the Restless*) dizisinin iz-

⁵ Maria Lugones, “Purity, Impurity and Separation”, *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, cilt: 19, sayı: 2, s. 460.

⁶ Stephan Greenblatt, *Marvellous Possessions: The Wonder of the New World*, Oxford: Oxford University Press, 1992, aktaran David Morley ve Kevin Robins, *Kimlik Mekanları*, çev. Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997, s.175.

⁷ Daniel Miller, “The Young and the Restless in Trinidad: A Case of the Local and the Global in Mass Consumption”, *Consuming*

lenmesiyle ilgili olarak, sindirme, içine alma ve asimilasyon anlamında “yerileştirme” kavramını ortaya atar. Başka yerde üretilmiş olan öğelere dayanarak, yerel kültürlerin nasıl yeniden biçimlendirildiğini; bu nedenle otantikliğin yerel kökenlerle birlikte küresel sonuçlar olarak tanımlanması gerektiğini ileri sürer. Bu bağlamda, yerel kimlikler, esas itibarıyla yerel olmayan, fakat herşeye rağmen otantik kaynaklarla oluşturulan etkileşim mekânları olarak düşünülmelidir. Sınırları belli olan bir yerde yaşayıp buraya ait olan, dış dünya ile olan temaslarından dolayı arılığını kaybetmemiş yerliler herhâlde hiçbir zaman mevcut olmamıştır.

Her ne kadar kültürler kendi ulusal içeriklerini taşıyalar da, ulusun, insanların ve kimliğin geleneksel oluşumlarının dokunulmaz olduğuna inanmak çok zordur. İtalyanların en özgün yemekleri olan makarnanın bile Çin’den geldiği göz önüne alındığında her batılı kültürün içinde bir parça doğu, her doğulu kültürün içinde de, bir parça batılı kültürel öğelere rastlanmaktadır. Böylelikle yapay tekdüzelik, kültürel özgünlüğün çok fazla a-bartılması ve naif bir tarzda temsil edilmesi tehlikesinden de sakınmak gerekmektedir. 20. yüzyıl bize, kültürel kimliği bu kadar keskin algılanışının, yerelliklerin içine kapanmaları ile, küresel bir yer duygusundan yoksunluğun, ırkçılığın gelişmesini teşvik ettiğini göstermiştir. Kültürü kendi ulusal kimliğinden bağımsız olarak, laboratuvar ortamlarında belirleyerek, saf bir kültür anlayışını savunarak kendisini ve bir yer arayışındaki insanları, sabit bir zaman ve mekân düzleminde sınırlamak yanılığına düşmemek gerekmektedir. Böylesi bir yanılığın onu, kültürel fabrikalarda ve süper marketlerde üretilen insansızlaştırılmış bir yapıya indirgemek olacağından, ya-

Technologies, (eds.) R. Silverstone ve E. Hirsh, Routledge, Londra, 1992, aktaran David Morley ve Kevin Robins, *a.g.e.*, s.175

şamsal öneme sahip sosyal oksijen desteğini kesmek anlamına gelmektedir. Melezleşmenin, ırkların karışmasına karşın ön yargılar, kanın dejenerasyonu, melezlerin öngörülen verimsizliği ile ilişkilendirilmesi ile şekillenen kesin bir temizlik ve saflık anlayışı, dikenli tellerle örülü sınırları çağrıştırdığından, beraberinde kirlilik imgesini de getirebilmektedir. Aşırı saflık, temizlik kavramı, Nazi Almanyasında, eski Yugoslavya'da ve Amerika'nın ilk İngiliz dönemlerinde olduğu gibi etnik temizlik düşüncesini, kendi-kendilerinin ve ötekilerin hapishaneleri hâline gelmelerini de beraberinde getirebilmektedir.

Küresel kültür-yerel kültür karşılaşmasında, ya küresel kültür uygun bulunarak aynen benimsenmekte, ya da yerel toplum reaksiyon olarak küresel kültüre değişik anlamlar yükleyebilmekte ve böylece değişik alt kültürlerde küresel kültürün yorumlanmasında farklılıklar görülebilmektedir. Küresel akışkanlığın yerellikler üzerindeki paradoksal etkileri sonucu, küresel kültür ile yerel kültürün karşılaşmalarında, yerel olan, küresel olanı ya tam bir teslimiyetle kabullenmekte ya da onunla etkileşimi sonucu yerelliği melezleşmeye dönüşmekte; böylelikle küresel olan, yereli içine almaya çalışırken kendisi de yerelleşmektedir.

Yerel kültürün, küresel olanı, kendisine sunulduğu gibi salt bir yalınlıkla kabul etmesi (hegemonyacı kuramların iddialarının aksine) her zaman gözlemlenen bir olgu değildir. Örneğin, Amerikan yapımı eski *western* filmleri izleyen genç Avustralya yerlileri Aborjinlerin, kendilerine benzer ve "yakın" olarak gördükleri diğer yerliler, Kızılderililerin, tren vagonlarına ve çiftlik evlerine saldırarak beyaz adamları öldürmelerini ve beyaz kadınları kaçırmalarını alkışlamaları söz konusudur. Dünya ticaret tarihi boyunca hegemonyacı güçlerin aktardıkları kültürel modellere direnen, bu modellerden etkilenen, onlarla benzeşen ya da kaybolan halklar ve kül-

türler olmuştur. Örneğin Kızılderili kabileleri, İspanyol fetihçilerin benimsetmek istedikleri dinsel törenleri, yansıma biçimlerini ya da yasaları, efendilerinin isteğinden farklı biçimde yorumlayarak uyguluyorlardı. Bu yeniden yorumlama, melezleştirmenin temel ögesidir.⁸ Gelişmiş ülkelerin dünyanın her köşesinde kültürü inanılmaz ölçüde etkilemesine ve söz konusu etkilemenin belli standartlaştırıcı değerler ve pratikler sunmasına ve pekiştirmesine rağmen, küresel kültürün, mutlak surette, tam bir taklit ve uyumla birlikte gelen homojenliği oluşturamadığı, heterojen kesitlerden oluşan geniş bir ideolojiler ve gelenekler çeşitliliği ile karşılaştığı gözlemlenmektedir.

Dünya kültürü birbirine karşıt ve birbiri ile iç içe geçmiş iki güç olan küreselleşme ve ulusal kimliğin direnci çerçevesinde şekillenmekte olup küresel ile bölgesel, ulusal ve yerel arasında temel ve yaşamsal bir gerilim bulunmaktadır. Tarihsel süreci incelediğimiz zaman, kültürel melezleşmenin yeni bir kavram olmadığını görmekteyiz. Buna karşın kültürel melezleşme 20. yüzyılda, önceki yüzyıllarla kıyaslanmayacak derecede hızlanmış olup geleneksel kültürel formlar, sosyal ve teknolojik değişimlere cevap verecek şekilde yeniden formüle edilmektedir. Özellikle elektronik kitle iletişim araçlarının çok büyük katkıda bulunduğu küreselleşme eğilimi, yaşlı ve eski etkileşim ve karışım sürecini daha hızlı ve daha doğrudan bir hâle getirmiştir. Antropologlara göre de, kültür akışının artması ve kültürün küreselleşme eğilimi dünyayı, küresel kültür akışlarının yerel kültürlerle uyduğu ve yeniden üretildiği melezleşmeye götürmektedir. Söz konusu oluşumda, yerel kültürler dünya haritasından silinmemekte, küresel ile yerelin bileşimi olarak yeniden oluşmaktadır.

⁸ Armand Mattelart, *İletişimin Dünyasallaşması*, çev. Halime Yücel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.123.

Sınır Bölgeleri, Diasporik Topluluklar ve Diğerleri

Bu noktada, birden fazla kültürle ve çok anlamlılık, kültürel karışım, parçalanma, sosyal ve siyasal birleşim, uluslararasılaşma gibi pek çok süreçle karşılaşan sınır bölgeleri halklarından öğreneceğimiz çok şey bulunmaktadır.⁹ Pek çok melez kimlik ve yeni gelenek-göreneğin oluştuğu sınır bölgeleri, çapraz etkileşim, kültürel değişim, sirkülasyon, direnme paradigmasını içeren çok yönlü kültürel karşılaşma alanlarıdır. Örneğin 1970'li yıllarda, Meksika'da çok popüler olan müzik grubu Los Tigres del Norte, kısa zamanda California'da da tanınarak buraya yerleşmiştir.¹⁰ Günümüzde de, etnik kimliklerle ilgili olarak Latin kökenli filmler (Pedro Almodovar, Quentin Tarantino vd. yönetmenlerin filmleri), sinema oyuncularını (Selma Hayek, Jennifer Lopez, Antonio Banderas) ve müzikler ön plâna çıkmaktadır. ABD'nin kendi topraklarında bile Batı-Lâtin karması müzikleri seslendiren şarkıcılar (Shakira, Ricky Martin, Enrique Iglesias, Jennifer Lopez vd.) ve Lâtin kökenli filmler rüzgârı esmektedir. Gerek müzik albümlerinde Lâtin motifler, gerekse İspanyol kökenli temalar içeren televizyon ve sinema filmleri ağırlık kazanmakta ve söz konusu eğilimle ortaya çıkan kültürel melezleşme küreselleşerek, pek çok ülkeyi etkilemektedir.

Kültürel yerinden kopma ve karışmanın söz konusu etkileri hiçbir zaman sona ermez; ancak biçim değiştirerek sürer. Bu duruma en tipik örnek, göçmenlerdir. Ayrıldıkları kendi ülkelerinin kültürü ile, göçüp yerleştikleri ülkenin kültürünü, oluşan bu kesişme yerin-

de, el sanatları, yemekleri, şifalı otları, şarkıları vs. ile kaynaştırırlar. Angoların Brezilya'da, Türklerin Almanya'da, Korelilerin Japonya'da, Vietnamlıların Amerika'da ve Jamaikalıların İngiltere'de yeniden yerleşmeleri yepyeni kültürel etkileşimleri ve oluşumları doğurmaktadır. Artık yerel kimliklerine tam bağlılıkları söz konusu olmayıp kültürel verme ve alma ve yeni ortamlarıyla bütünleşme ile melezleşme süreçleri belirmektedir.

Melezleşme örneği olan ABD öncelikle yerli halkla, Afrikalılar ve Avrupalıların karışımından oluşup daha sonra buna dünyanın her bir tarafından gelen göçler eklenmiştir.¹¹ Bugün köle ticaretinden yüzyıllarca sonra, Afrikalı Amerikalılar kendilerini ithal eden ve köleleştiren önceki sömürge güçlerinin kültürlerini önemli ölçüde etkilemektedirler. Fakat melezleşme her zaman barışçıl bir karşılaşma ile gerçekleşmemiştir. Kimi zaman tahrip edilmiş İnka tapınağının kalıntıları üzerine Katolik kilisesinin inşasında olduğu gibi kolonyal şiddetle karışmıştır. Bu nedenle tarihsel üstünlüklerle eklemelenmeyen bir melezleşme kavramı kolonyal şiddeti kutsallaştırma riskini de taşır. Margaret Visser'in örneğinde de, Britanya'daki işçilere, sanayileş-

⁹ Mary Snell-Hornby, Zuzana Jettmarova ve Klaus Kaindl, *Translation As Intercultural Communication*, Selected Papers From The Est Congress, Prague 1995, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1995, s. 327.

¹⁰ Carlos Velez-Ibanez, *Border Visions: Mexican Cultures of the Southwest United States*, Tucson, University of Arizona Press, 1996, s.361

¹¹ Sonraki yıllarda sınırlardan, Orta Amerikalı, Vietnamlı, Koreli, Hintli ve Pakistanlı milyonlarca kişinin geçerek Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleşmeleri ile oluşan çok katmanlı yapıda, "Amerikalı"nın ne ve kim olduğu sorusu anlamını yitirmiştir. ABD'de eskiden kabul edilen eritme potası (melting pot) ya da salata kabı (salad dish yada cup) deyimleri günümüzde geçerliliklerini yitirmeye başlamışlardır. Bugün Amerikalılar; kendilerine Afrikalı Amerikan, Asyalı Amerikan, Latino, Black Nation, Hispanic gibi "hyphenation" deyimini ile ifade edilen adlar takmaktadırlar. Farklı kültürlerin melezleşmesinde, Amerikalılar farklı varoluş biçimlerini ifade etmek ve tanımlamak için bu adları kullanmaktadırlar. The New World Order yerine The New World (b) Order'ı kullanan Homi K.Bhabha eritme potasının yerine, içine konan malzemeler sonradan birbirine karışsa da, yine de üzerinde yüzen bazı katı parçaların kaldığı bir çorabayı önermektedir. Bakınız Homi K. Bhabha, "Göçmenler Vatandaş Oluyor", *Deutschland, Politika, Kültür, Ekonomi ve Bilim Dergisi*, Sayı 6, Aralık-Ocak 2000, s.50, 51.

me sürecinde ucuz ve hızlı enerji vermesi için, 17. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar sömürge ülkelerde şeker yetiştiren ve hasat eden kölelerin başlıca besin kaynağı, ucuz İngiliz Newfoundland mısır koçanı olmuştur. Bugün Britanya imparatorluğu artık tarih olmasına karşın, tuzlu mısır koçanı hâlâ Karayip mutfak kültürünün en önemli maddesidir.¹²

Şunu da belirtelim ki, melezleşme sadece diasporik topluluklarda değil, çeşitli sınırlar ve yerleşik ulusal kimlikler içinde, hareket ve yer değiştirme süreciyle ilgili olmaksızın da ortaya çıkmaktadır. Kültürel sentezler için halkın bir coğrafi bölgeden diğerine fiziksel hareketi şart değildir, kültürel karşılaşma, yaygın olarak, kitle iletişim araçları ve kültür endüstrisi tarafından gerçekleştirilmektedir.

Hem bireysel deneyim hem de ulusal ve alt kültürel bağlamda kolektivitinin simgesi olarak duygusal bir güce sahip olan müziğin de gerçek anlamda özgün ve saf, katıksız olduğunu ileri sürmek, ne kimliklerin ne de geleneklerin statik olmadıkları gözönüne alındığında çok zordur. Bunların tümü, şartların değişimi ve insanların etkileşimi doğrultusunda sürekli değişmektedir. Müzik üzerine araştırmalar, az ya da çok geleneksel biçimlerle, dış öğelerin birleştirilmesi ile müzikal formların oluştuğunu ortaya çıkarmaktadır.

1492 yılında Kristof Kolomb ile başlayan süreçte Avrupalı müzisyenlerin, Amerikan yerlilerinin müziği ile karşılaşmaları, müzikal tarzları değişik şekillerde etkilemiştir. Köle ticareti ile eski ve yeni dünyanın karşılaşması Afrika müziğinin, Karayip denizinde ve Güney Amerika'da günümüzde de devam eden etkisini beraberinde getirmiştir. Böylelikle çağlar boyunca kıtalar arasında süren müzikal karışmalar ortaya çıkmıştır. Dominik Cum-

huriyeti'nin Bachata dansı, Peru'nun Panpipe dansı, Küba'nın Rumbası ve Afrika-Brezilya dansları hep alt sosyal statü gruplarında ortaya çıkıp ulus ve uluslararası bazda yayılarak, etkileşim sürecine girmiştir. 1960'larda Dominik alt sınıflarında ve kırsal kesimde ortaya çıkan Bachata dansı, 1990'larda müzikal dönüşümlere uyarlanarak uluslararası bir üne kavuşmuştur. Yine aynı şekilde, Afrikalı ve İspanyol öğeler taşıyan Küba kökenli rumba müziği ve dansı, bir türün diğerleri ile etkileşimine ve kültürel sembollerin değişimine güzel bir örnektir.¹³

Küba'nın Mambo'su ise Swing-Jazz'daki Afrika-Küba ritimlerinin büyük müzik gruplarına uyarlanmış şeklidir. New York, Porto Riko, Küba ve Afrika'nın müzikal bileşimi olan Salsa'nın doğum yerinin New York olmasının kökeninde bu şehirde çok sayıda mülteci, göçmen, geçici işçi ve sürgünün yaşaması yatmaktadır. Çağdaş Lâtin Amerika müziğinin, ABD ve Avrupa üzerinde büyük etkisi bulunmakta olup Bob Dylan'ın yaptığı Reggea albümü, Yahudi, Jamaika, Müslüman ve Afrika kültürlerinden pek çok öğelere yer verirken, siyah ve aynı zamanda Yahudi olan Bob Marley'in şarkılarında da aynı unsurlara rastlanmaktadır. Rap müziğinin karmaşık örgüsü ise, Afrika, Disko, Funk şarkılarının ilmiklerinden dokunmuştur. Pek çok örnekte görüldüğü üzere, müzikal etkileşim ve değişim, sosyal gruplar arasındaki temasın kaçınılmaz sonucudur.

Janet Abu-Lughod, antropolog olan kızkardeşinin, uzun yıllar, Mısır'ın batısında bir çöle yerleşmiş Bedevilerle birlikte yaşadığını; yakın zaman önce, ziyaret amacıyla oraya gittiğinde, Kahire'de ülkedeki en yeni ve popüler kasetleri her yerde çalınan-şarkıcının, müzi-

¹² Margaret Visser, "Food and Culture: Interconnections", *Social Research*, Spring 1999, 66, 1.

¹³ Nancy Morris, "Cultural Interaction in Latin American and Carabben Music", *Latin American Research Review*, cilt: 34, sayı: 1, 1999, s.187

ğinde bedevi ritimleriyle, batı tarzı müziği birleştiren bedevi bir Rock'çı olduğunu öğrendiğini aktarmaktadır.¹⁴

Tabii ki batılı ülkeler dünyadaki gelişmeleri gelişmemiş ülkelere göre, çok daha fazla etkileme gücüne sahiptir. Ancak melezleşme sürecinden etkilenmezlik kalkanına sığınarak çıkmaları da mümkün değildir. Örnek olarak, Dünya Sağlık Örgütü'nün "yerli" yerel tıbbi yeniden harekete geçirerek dünya sağlığını geliştirme çabası, Amerika yerlilerinin "Kurtlarla Dans" filmiyle bir ses bulmaları, Los Angeles'ın Lâtinleşmesi, Hindistan'da küresel yönelimli bir ileri teknoloji sektörünün ortaya çıkması, Brezilya televizyon programlarının Portekiz'e satılması gösterilmektedir. Sinema dalında, batılı formların ithali ve yerel kültürün karışması ile, Meksika ve Brezilya tarafından üretilen ve Amerikan *soap* operalarının melezleşmiş hâli olan *telenovela* adlı televizyon dizileri oluşmuştur.¹⁵

Baskın olarak Amerikan ve İngiliz ürünleri başta olmak üzere, batılı sinema ve televizyon filmlerinin çapraz aşılması sonucu Hindistan sinema filmlerinde "*Curry Eastern*" şeklinde tanımlanan yeni bir tarz, daha doğru bir ifadeyle, melez kültürel formlar ortaya çıkmaktadır.¹⁶ Böylelikle yerel kültürün küresel kültürle teması sırasında, yabancı türlerin (*genres*) yerel kültürel geleneklere uyarlanması ile ne tam anlamıyla küresel ne de tam anlamıyla yerel

olan melez kültür doğmaktadır. Hint sineması yüksek sanat filmleri ile popüler sinema filmleri üretiminde Hindistan'ın zengin kültürel geçmişini kuvvetlendiren ve yansıtan öğelerini kullanırken, bir yandan da yerel kültürel öğelere karşıt yabancı öğeleri de Hint tarzı içinde yerleştirmektedir. Eski Hint kültürünün, günümüz çağdaş televizyon formatına uygulandığı Hint epik televizyon dizisi *Ramayana*, bu konudaki örneklerden biridir.¹⁷ Burada, yerel kültürün küresel kültürle etkileşim içinde, bu kültürün birçok unsuru kendi kodlarına, sözdizimine, gramerine uydurması söz konusudur.

Günümüz Afrika sanatçıları da, Afrika modernizmini kavrayışlarıyla, küresel modernizmi sentezlemektedirler. Avrupa ve ABD'deki çeşitli akımların içeriklerini, biçim denemelerini ve eğilimlerini ele alıp incelemekle beraber, ortaya çıkan eserler, çokça övülen Avrupa modernizminin basit bir "kopya"sı, diğer bir deyişle, Afrika kültürünün stereotipleştirilmesi niteliğinde değildir. Küresel kültürle diyalog için de olan, başka bir ifadeyle, diğer kıtaların modern sanatıyla tartışma içinde olan bu sanatın kendine özgü bir çehresi bulunmaktadır.¹⁸

Konuyu Türkiye bağlamında düşündüğümüzde, küresel feminist ve çevreci söylemin yerelleşmesi sonucu şekillenen İslâmcı kadınların feminizmi ya da Eurogold şirketine karşı tepkilerini Bergama-İzmir yolunu insan zinciriyle trafiğe kapatarak gösteren Bergama köylülerinin çevreciliği, çıkış noktası itibarıyla küresel olup ulus veya topluluk bazında farklı yerel boyutlara ve yansımalara sahip hareketlerin birer göstergesidir. Hiç kuşku-

¹⁴Janet Abu-Lughod, "Küreselleşme Üzerine Tartışmalarda Gevezeliğin Ötesine Geçmek", *Kültür, Küreselleşme ve Dünya-Sistemi*, der. Anthony D. King, çev. Gülcan Seçkin-Ümit Hüsrev, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s. 169.

¹⁵Söz konusu televizyon programlarının tamamen özgün ve bağımsız bir tür olduğu, batının etkisi olmaksızın iç kültürel formlara göre yapılandırıldığı da ileri sürülmektedir. Bkz. Joseph D. Straubhar, "Estimating the Impact of Imported Versus National Television Programming in Brazil", *Studies in Communication and Technology*, (ed.) S. Thomas, Ablex, 1981.

¹⁶Madhu Jain, "The Curry Eastern Takeaway", *Public Culture*, cilt: 2, sayı: 2, Bahar 1990, aktaran Annabelle Sreberny Mohammadi, *a.g.m.*, s.128-129.

¹⁷Connie Mc Neely ve Yasemin Muhoğlu Soysal, "International Flows of Television Programming: A Revisionist Research Orientation", *Public Culture*, cilt: 2, sayı: 1, 1989, s.136-145.

¹⁸Rahel Söz, "Folklor ve Klişenin Ötesinde Afrika Kıtasının Modern Sanatı", *Güney*, Sayı 18, Ekim-Aralık 2001, s. 55-56.

suz bu yerel boyutlar zamanla küreselin içinde yer almaktadır.¹⁹ Bölgelerinde siyanürle altın çıkarılmasına karşı çıkan Bergama köylüleri, seslerini Türkiye'deki siyasî otoritelere duyuramazken, Avrupa Parlamentosuna ulaştırmakta, o zamana kadar köylerinin dışına çıkmamış olan bu insanlar, kendilerini birden bire uluslar-ötesi çevreci dayanışmanın içinde bulabilmektedir.

Bunun gibi, çok sesli Türk sanat veya halk müziği ya da basit ve oldukça güncel bir örnek olan İnternet Servis Sağlayıcı şirket, İxir'in televizyon reklamlarında, kültürümüzün, farklı kültürlerin öğelerini özümseyerek, zamanla kendi yapısına uyumlaştırdığını görmekteyiz. Küresel bir teknoloji olan İnternet ile ilişkili adı geçen reklamlarda kokoreççi ve kestane kebabçısı gibi yerel tiplerin ve yerel lehçenin kullanılması entegrasyon kültürünün bir diğer deyişle kültürel melezliğin tipik bir göstergesidir. Türk müziğinin klâsikleştirilerek senfonik orkestra düzeninde duran bir toplulukça icra edilmesi, Türk halk müziğinin çoksesli hâle getirilmesi çalışmaları, küresel kültürün yerel kültüre eklenmesiyle oluşan yapılarıdır.

Burada vurgulanan heterojen bir süreç hâlinde işleyen küreselleşme ile gerçekleşen kültürler arası etkileşimle, farklı kültürlerin küresel olarak aktarılmasıdır. Ancak unutulmamalıdır ki, kültürlerin karşılıklı aktarımı söz konusu olsa da, bu aktarımlar birbirleriyle etkileşen kültürler arasında çoğunlukla eşit değildir. Bu heterojen yapı içinde Amerika ya da Batı ile, bunlardan olmayan, ters yöndeki etkileşimin akış yönü ve yoğunluğundaki yapısal zayıflık dikkate alındığında, kesinlikle eşit olmayan bir süreçtir. Küresel kültürün Batı merkezli olduğu, küreseli temsil eden, ekonomik/siyasal ve kültürel olarak evrensel olarak geçerli olanı tanımlayanın

Batılı paradigma olduğu tartışma götürmez bir gerçektir. Dolayısıyla küresel²⁰ olan çok fazla yerelleşirken, yerel olan aynı ölçüde küreselleşmemektedir.

Ya Kültürel Klonlama ?

Bu noktada, kültürel klonlama ile melezleşme arasındaki ayırım üzerinde durmakta fayda vardır. Günümüzde yaygın örnekleri ile karşılaşılan kültürel klonlamada ortaya çıkan, diğerinin tıpatıp kopyasıdır; melezleşmede ise biri ve diğerinin birleşmesi ile gerçekleşen, doğal olarak her ikisinden de özellikler taşıyan, ama her ikisinden de farklı olan yeni bir oluşum söz konusudur. Kültürel klonlama ile doğan kültür, kültürler arası etkileşime izin vermediği için ölü doğmuştur; etkileşime açık olan ise melez kültürlerdir.²¹ Hegemonyacı modellerin ortaya çıkışında tek, genel, baskın ve tümleyici bir kültür ve bu kültürün yayılması ile oluşan kültürel senkronizasyon ya da kültürel hegemonya kabul edilmiş olup, bağımlılık ideolojilerini doğrulayan, sabit, tek tip ve değişmez nitelikteki kültürel klonlamadır.

Küresel kültürün klonlanması ile oluşan kopya kültür, kırklı yılların ortalarında kültür endüstrisi kavramını yaratan ve kültür varlıklarının endüstriyel üretimini, kültürün meta gibi toptan üretimini inceleyen Adorno ve Horkheimer'ın, kültürel ürünlerin, filmlerin,

²⁰ Appadurai'ye göre küresel kültür, etnik akış-teknolojik akış-finansal akış-medya akışı-ideolojik akış olmak üzere beş boyutta gerçekleşmektedir. Bunlardan teknolojik ve finansal akış, küresel kültürün ekonomik boyutunu oluştururken, medya ve ideolojik akış ile iletişimin hızına paralel olarak, imaj ve haberler sürekli olarak yenilenmektedir. Etnik akış ile kastedilen ise, sürekli devinim içinde olan insan ve topluluklar ve bunların serbest dolaşımıdır. Bkz. A. Appadurai, "Disjunction and Difference in the Global Cultural Economy", *Global Culture*, (ed.) M. Featherstone, Sage, 1990, aktaran Rana A. Aslanoglu, "Bir Kültürel Karışım Olarak Küreselleşme", E. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay, *Global Yerel Eksende Türkiye*, Alfa Yayınları, 2000, s.341.

²¹ Eduardo Portella, "Cultural Cloning or Hybrid Cultures?", *Unesco Courier*, Nisan 2000, s.9

¹⁹ Sevda Alankuş Kural, *a.g.m.*, s. 313.

radio programlarının, magazinlerin, arabaların ya da kentleşme projelerinin seri olarak yapımındaki örgütlenme ve plânlama şemasına ait teknik mantığını yansıtır. Her üretim sektörü eşbiçime sokulmuştur ve kültür endüstrisi, üretim standartlarının yanıtlamak zorunda olduğu ve her bir farklı olarak tanımlanan çok sayıda isteği karşılamak üzere, İngilizce'nin günlük konuşma hayatımıza girmesi, futbol statlarında Queen'in "We are The Champions" şarkısı ile tezahürat yapılması, dünya pazarının McDonald's'laşması ve Sony'leşmesi, üzerinde İngilizce sözcükler olan (bunların ne dediği önemli değildir) tişörtler, gölgeği tersine çevrilmiş beyzbol şapkaları giyilmesi gibi, her yerde özgünlükten uzak, standart ürünler sunmaktadır.²²

Böylesi bir kültürel ilişkide, küresel kültür içinde Amerika ve "öteki" Batı şeklinde oluşan bir ikilem de mevcut olup Amerikan kültür ürünlerini kopya eden sadece geri kalmış ülkeler değildir; gelişmiş kapitalist ülkeler, örneğin Avrupa'da bu yolu seçmiş ya da Amerikan taklitçiliği, kopyacılığında kaçamamıştır. Çocuk programları, filmleri ve çizgi filmleri, dergileri, mecmualarının çoğu Amerikan kaynaklıdır veya Amerika'dakinin tıpa tıpa kopyasıdır. Küresel kültür ve sermaye, yereli silip atmaksızın, aksine, kendi anlayış çerçevesinin içine yerleştirir. Kendisine yer edinebilmesi için onu kullanır ve onun aracılığı ile hüküm sürebileceği yeni alanlar bulur. Söz konusu olan, farklı yerel tüketicilerin be-

ğenilerine, tercihlerine, gereksinimlerine göre sermaye, dil ve içeriğin sınırlı bir kısmının yerelleşmesi olup, gerçek anlamda yerelleşme olmamaktadır. Kapitalist anlayışın gerektirdiği kârın maksimizasyonu, hâkimiyetin genişletilmesi amacına hizmet etmektedir.

Bu hâliyle de sözü edilen melezleşme, McDonald's'ın franchisesingler aracılığıyla dünyanın her yerinde erişilebilir hâle gelmesini, bu arada standart menüsünü ulusal/yerel damak tadlarına göre çeşitlendirmek (McDonald's'ın hamburger mönüsünü ayrıntılarıyla birlikte yememiz) biçimindeki "yerelleşmesini" ifade etmemektedir.²³ Aynı McDonald's hamburgerin, Rio de Janeiro'da "Mc Carnaval" ve "Lanche Carioca" gibi (öğle yemeği) gibi özel isimlerle satılmasının melezleşme olduğunu ileri sürmek olanaklı mıdır? Amerikan durum komedileri (*Sitcom*)nin yerli versiyonları ("Dad" ve "Yeter Anne" dizilerinde olduğu gibi orjinalinin yapımcısı yabancı firmadan izin alarak çekilen yeniden yapımlar ya da Amerikan durum komedilerine öykünme suretiyle oluşturulan "Aşkım Aşkım, Ruhsar, Ayrılısak da Beraberiz" dizilerinde olduğu gibi "yeni yapımlar(!)"), yerel kültürle ilgili olmaksızın, sadece içi doldurulan formatlar şeklindeki yarışma programları (orijinali Venture olan Çarkıfelek gibi), McDonald's, Burger King benzeri fast food pıdecilerin, lahmacuncuların, dürümcülerin türeyip yaygınlaşması, ünlü Hollywood yıldızlarının filmlerde ve kişisel yaşamlarında kullandıkları eşyalarının açık arttırma ile satılması gibi, "İkinci Bahar" dizisinin aksesuarlarının da açık arttırma ile satılması, kültürel kopyalamanın somut süjeleridir.²⁴

²² Theodor Adorno ve Max Horkheimer, "La Production industrielle des biens culturels", (1947), *La Dialectique de la raison*, Gallimard, Paris, 1974. Bkz. Erol Mutlu, "Popüler Kültürü Eleştirmek", *Doğu Batı*, Yıl:4, Sayı:15, Mayıs-Temmuz 2001, s. 20. Adorno ve Horkheimer, "Aydınlanmanın Diyalektiği" adlı kitaptaki kültür eleştirilerinde, her ne kadar, bir yanda sahici, otantik, kendiliğinden bir kültür, yani "halk kültürü" ve bunun karşısında da yapay, aldatıcı ve imal edilen bir kültürü kabul ederek, "otantik"liğe aşırı önem verseler de, kültürel klonlama formüller ve tekrarlarla standartlaşmış kültür üretmektedir.

²³ Sevda Alankuş, "Alternatif olarak Yerel Medya ve BİA", <http://www.bianet.org>, 22.02.2001.

²⁴ Friedman konuyu şöyle açıklamaktadır: "Hollywood ve McDonald's aracılığıyla yaydığımız kültürel mesajlar, dünyanın her yerine ulaşarak başka toplumları ele geçiriyor ve aynı zamanda zayıflatıyor. Daha geleneksel fatihlerin tersine, biz başkalarına boyun eğdirmekle yetinmiyor, ille de

Avrupa filmlerinin ne kadar Amerikanlaştığı göz önüne alındığında (örn. Amerikan tarzı ayarlamalar, bu tarz üzerine kurulu yapılar) Avrupa kültürünü koruma çabaları sırasında Fransa Eski Cumhurbaşkanı François Mitterand'ın söylemi ile: "Tek bir kültürel modelin genelleştirilmesini sağlamak felâket verici bir şey olacaktır. Sonuçta totaliter rejimlerin yapmayı başaramadıkları şeyi, teknolojik güçlerle işbirliği içindeki para yasaları mı başaracak?", MPAA (*Motion Picture Association of America*-Amerikan Sinema Derneği)'nin yetkilisi Jack Valenti'nin söylemi: "Brüksel'in en son teklifi hiçbir şey ifade etmeyen sözcüklerle dolu, içler acısı ve onur kırıcıdır... Bu görüşmenin kültürle hiçbir ilgisi yoktur... Acı gerçek şu ki Avrupa, geleceğe sırtını dönüyor."²⁵ arasındaki fark ironiktir.²⁶

Sonuç Yerine

Görülmektedir ki, kültürün içeriği zamanın akışı ile birlikte sürekli değişmekte ve daha önceki kültürel etkilerin izlerini taşımakta olup o ana kadarki kültür belleğimizin bir

bizim gibi olsunlar istiyoruz." Bkz. Thomas Friedman, *Küreselleşmenin Geleceği*, Boyner Holding Yayınları, İstanbul, 1999, s.385.

²⁵ *Le Monde*, 25 Ekim 1993.

²⁶ Amerikan tarzı başarı formülleri gayet iyi bilinmektedir. Amerikan televizyonunun temaları, aşk, kıskançlık, nefret, hırs ve paraya düşkünlüktür. İyiliğin ve kötülüğün sebebi, toplumda değil bireyde saklıdır. Aynı zamanda, Amerikan televizyon kurgusu Vasterman ve Berger'in peri masallarıyla karşılaştırdıkları, temel iyi kötü ikilemine ve kendi içinde daha iyi, daha mutlu ve varlıklı bir yaşam için özleme dayanan, gerçeklikten kaçan, rüya alemine ait öğeler de sunar. Denemelere yer ve gerek yoktur. Daha önceki başarılı örnekleri taklit etmek her şeyden önce gelir. Amerikan dizisi "Married with Children"ın Alman bir klonu, "The Odd Couple"ın İspanyol ve Portekiz klonları vardır. Bkz. Peter Vasterman, "Televisie-Amusement", *Media in Nederland*, J. Bardeel ve J. Bierhoff (der.), Amsterdam, 1981, s.50; Arthur Asa Berger, *Popular Culture Genres, Theories and Texts*, Sage, Londra, 1992; Els De Bens ve Hedwig de Smaele, "The Inflow of American Television Fiction on European Channels Revisited", *European Journal of Communication*, cilt: 16, sayı: 1, Sage, 2001, s. 65.

toplamıdır. Küresel kültürün teslim alıcı değil, birleştirici olduğu, karşıdakinden "uyum" beklemeden ve kendi değerlerini dayatmadan öteki kültürle bütünleştiği bir kültürel diyalog ve etkileşim sürecinde, bir ayna perspektifinden ziyade bir pencere perspektifinin benimsenmesi doğru olur. Aynaların ufku çoğu zaman çarpıtmalarına, hatta karşısında durup ona bakanın çarpıklığını onaylamaktan başka bir açılımda bulunmamalarına karşılık, pencereler önümüze yepyeni bir dünya açabilir.

Ötekini kendine benzetmek amacını taşımadan, farklılıkların örtbas edilmeksizin birbirine anlatıldığı bu perspektifte, açılan diyalog penceresinden içeri giren iletişim rüzgârları ile yerel özgünlüklerin batılı program format ve içeriklerine farklı düzeylerde katkıda bulunması, birlikte varoluş ve çeşitlilik için verimli bir toprak oluşturmaları amaçlanmalıdır.

Yerel, "küresel" olan ile ilişkisinde kendisini sürekli olarak yeniden tanımlamalı, özgürleştirici/ilerici yerel kimliklerle ilişki kurmaya, etkileşime girmeye açık olmalıdır. Başka ifadeyle, yerel kültür, sürekli olarak yeni/alternatif yerel ve evrensel tanımlarının izini sürmelidir. Ne bütünüyle "yerel" olanın söylemi içine hapis olunmalı ne de mevcut "geçerlilik" ve "evrensellik" tanımlarına teslim olunmalıdır. Söylemsel olarak melezleşme burada, yerel ve küresel olanların yeni evrensellik tanımları peşinde âdil bir biçimde eklemlenmelerini anlattığı sürece, yerel kültürlerin kendi anlamlarını sürekli yeniden ürettiği şartların dönüştürülmesi söz konusudur.